

Czesław Marcinkowski

Akademia Nauk Stosowanych WSGE
im. A. De Gasperi

E-mail: marcinkowski.cz@gmail.com

ORCID: 0000-0002-8091-7139

DOI: doi.org/10.13166/awsg/214126

DZIECI W RODZINACH DOTKNIĘTYCH STRESEM BOJOWYM

CHILDREN IN FAMILIES AFFECTED BY COMBAT STRESS

Streszczenie: Opracowanie podejmuje próbę zwrócenia uwagi na problematykę stresu wśród rodzin i dzieci żołnierzy poszkodowanych i poległych w misjach poza granicami państwa. Problem o tyle trudny, że jeszcze słabo poznany, mało opisany i trudny ze względów społecznych. Autor przybliży rolę Fundacji Pomocy Poszkodowanym w Wojskowych Operacjach Pokojowych poza Granicami Polski oraz Ich Rodzinom *Servi Pacis* na początku XXI wieku w obszarze wsparcia, w tym psychologicznego dzieci żołnierzy poszkodowanych w misjach poza granicami państwa. Wskazuje się, że żołnierze uczestniczący w misjach wojskowych poza granicami kraju często przenoszą do środowiska domowego doświadczany stres oraz cierpienie psychiczne. Sytuacja ta ulega pogorszeniu w przypadku, gdy rodzina zostaje dotknięta śmiercią ojca. Stres, niezależnie od jego formy, stanowi trudny temat do komunikacji, zwłaszcza dla dzieci. W rezultacie dzieci te często wycofują się emocjonalnie, izolując się i przeżywając traumę związaną z utratą najbliższego w samotności. Krótka informacja o Fundacji *SERVI PACIS* i charakterystyka form działania w latach 2003 – 2013 pozwala zrozumieć potrzebę różnorodnych działań pomocowych dla dzieci przeżywających rozstanie rodzin, lub traumę spowodowaną ranami bądź śmiercią rodzica.

SŁOWA KLUCZOWE: stres bojowy, misje pokojowe (bojowe), ONZ, dzieci

WSTĘP

Przebogate doświadczenia z przeróżnych wojen i konfliktów zbrojnych toczonych na różnych kontynentach dowodzą, że tzw. straty psychiczne są ważne ilościowo dla każdej armii i każdego społeczeństwa. Znakiem epoki końca XX wieku stała się nowa jednostka chorobowa PTSD (Post Traumatic Stress Disorder) – zespół stresu pourazowego, zidentyfikowana w 1989 roku, po wieloletnich badaniach stanu zdrowia weteranów wojny wietnamskiej. Zespół stresu pourazowego odnosi się do nawracających wspomnień nieprzyjemnych doświadczeń z przeszłości (np. nagła śmierć bliskiego przyjaciela lub zabicie wroga podczas wojny) i towarzyszących im uczuć niepokoju. Wspomnienia te są czasami tak częste i żywe, że osoba cierpiąca na nie szuka profesjonalnej pomocy psychologicznej^[1].

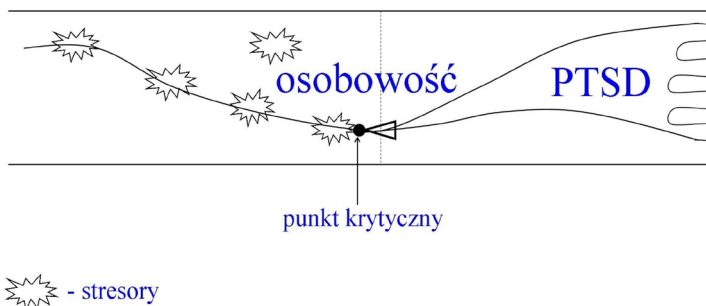
Z poczuciem stresu żyje wielu żołnierzy – uczestników misji pokojowych i operacji poza granicami państwa. Zdarza się, że doświadczenia i emocje, które żołnierz przeżył w strefie wojny lub konfliktu są tak silne, że wpływają na jego dalsze życie, a często i rodziny. Wydarzenia traumatyczne, gdy żołnierz był np. świadkiem śmierci, lub uświadomił sobie własną śmiertelność mogą wpłynąć na jego dalsze funkcjonowanie^[2].

Aby pojawił się zespół stresu pourazowego muszą pojawić się tzw. stresory – czyli zdarzenia, silnie bodźce pozostawiające ślad w psychice. Rysunek 1 przedstawia stopniowe narastanie strumienia stresu w psychice dziecka, obejmujące niekreśloną ilość stresorów wywołanych normalnym funkcjonowaniem w środowisku rówieśniczym i rodzinnym. Oznaczony *punkt krytyczny* może pojawić się w szczególnym czasie i miejscu. W przypadku tego opracowania odnosi się do zdarzenia wywołanego np. nieszczęśliwym wypadkiem rodzica na misji wojskowej poza granicami kraju.

^[1] Ellis L., Hoskin A. W., Ratnasingam M., Chapter 7 – Mental Health/Illness and Symptomology, [w:] *Handbook of Social Status Correlates*, Academic Press, 2018, s. 175-198, doi.org/10.1016/B978-0-12-805371-3.00007-8.

^[2] Liberacki M. Problematyka stresu bojowego żołnierzy kontyngentu w Afganistanie. Wymiar jednostkowy i społeczny. *Kwartalnik Bellona*. (2015);683(4):184-195.

Rys. 1 Możliwości narastania stresu w psychice dziecka

Źródło: Opracowanie własne.

W takim przypadku stres u dziecka może zaczynać się od kłopotów ze snem i koncentracją. Potem pojawiają się nerwowe tiki, rozdrażnienie, wybuchy niczym nie uzasadnionego gniewu i agresji. Może to skutkować obniżeniem zainteresowania nauką i obecnością w szkole, wagarami i ucieczkami z domu. Młodsze dzieci mogą wykazywać więcej otwartej agresji i destrukcyjności, a także więcej powtarzających się zabaw (i rysunków). Objawy PTSD u dziecka mogą obejmować także zdezorganizowane lub pobudzone zachowanie zamiast strachu, bezradności czy przerażenia w odpowiedzi na wydarzenia zagrażające życiu^[3]. W przypadkach szczególnych może prowadzić do prób używania alkoholu i substancji uzależniających psychicznie. Mogą też pojawiać się akty agresji wobec innych (obcych, a nawet rodziny).

Zasygnalizowany stan rzeczy wymaga szybkiego rozpoznania i diagnozy, gdyż występując przez dłuższy czas może okazać się szkodliwym dla psychiki dziecka.

^[3] Dyregrov A, Yule W. A review of PTSD in children. *Child Adolesc Ment Health*. 2005; 11(4):176-184. doi:10.1111/j.1475-3588.2005.00384.x

MINIMALIZACJA PROBLEMÓW STRESU NA RZECZ RODZINY I NAJBLIŻSZYCH

Wyjazd członka najbliższej rodziny na wojskową misję zagraniczną wymaga podjęcia stosunkowo wczesnych działań *ośłonowych* oraz stałego monitorowania sytuacji społecznej w rodzinie peacekeepera. Wskazuje się, że w procesie wsparcia w sytuacjach kryzysowych, gdzie emocje są intensywne należy prowadzić komunikację w oparciu o zasady skutecznej komunikacji, tłumacząc rodzinie (w szczególności dzieciom) żołnierzy zgodnie z filozofią *trzech T* (troska, tolerancja, tłumienie) zakładającą, że tłumienie zachowań czy uczuć powinno być ostatecznością^[4]. Troska w komunikacji będzie oznaczać tu empatię i uważne wysłuchanie obaw oraz potrzeb członków rodziny, a tolerancja – akceptację dla różnorodnych sposobów radzenia sobie ze stresem i wyrażania emocji, nawet jeśli wydają się trudne.

W OKRESIE POPRZEDZAJĄCYM WYJAZD

Działania na rzecz minimalizacji problemów mogących doprowadzić w przyszłości do potencjalnych objawów stresu dzieci mogą dotyczyć różnych różnorodnych aktywności w zależności od charakteru misji, charakteru jednostki wojskowej i specjalności wojskowej w jakiej będzie uczestniczył jeden z rodziców. Będą one:

- poradnictwa psychologicznego;
- wyjaśniania ewentualnej roli rodzica w misji wojskowej w zależności od charakteru misji.

Są to więc ogólnie ujmując zajęcia informacyjno-wyjaśniające dla dziecka, ale i dla całej rodziny, często wielopokoleniowej.

^[4] Klonowska-Senderska I., Komunikacja w sytuacjach kryzysowych (cz. 2), Kwartalnik Policyjny, Nr 1/2010, Centrum Szkolenia Policji Legionowo.

OSŁONA PSYCHOLOGICZNA RODZINY W TRAKCIE POBYTU NA MISJI

Jest to również zestaw przedsięwzięć głównie psychologicznych realizowanych przez wyspecjalizowane służby psychologiczne, które mogą obejmować:

- wsparcie i pomoc w przeżywaniu rozłąki;
- poradnictwo i doradztwo psychologiczne;
- spotkania dowództwa (psychologów, psychiatrów, kapelanów) z żonami i rodzinami;
- psychoedukacja ułatwiająca szybszą adaptację męża po powrocie do kraju;
- praca z rodzinami żołnierzy uczestniczących w wypadkach.

W przypadku zaistnienia na misji zagranicznej wypadku (np. samochodowego lub zdarzenia związanego z kontaktem zbrojnym (walką) z przeciwnikiem (partyzantem, rebeliantem, terrorystą) niezbędnym staje się powołanie **Zespołu Szybkiej Pomocy Psychologicznej**^[5], który zapewni opiekę psychologiczną w sytuacji traumatycznej.

Moment zdarzenia związanego z utratą zdrowia lub życia przez rodzica jest szczególnie trudny dla rodziny, a zwłaszcza dziecka.

OSŁONA PSYCHOLOGICZNA RODZINY PO POWROCIE ŻOŁNIERZA

W tym przypadku przedsięwzięcia osłony psychologicznej rodziny, a szczególnie dzieci po powrocie rodzica (żołnierza) z rejonu konfliktu zbrojnego może obejmować:

- pomoc we wzajemnej szybszej adaptacji;
- profilaktykę zespołu stresu pourazowego.

^[5] w skład Zespołu Szybkiej Pomocy Psychologicznej mogą być powołani: psycholodzy, psychiatra, kapelan, doświadczeni żołnierze z jednostki, którzy otoczą opieką rodzinę w pierwszych dniach traumy. Autor opracowania w okresie 1 lipca 2004 do 31 stycznia 2005 roku był szefem Zespołu Pomocy Poszkodowanym powołanym przy Centrali Wojskowe Misje Pokojowe.

Na najwyższym poziomie należy w tym przypadku postawić pracę z rodzinami ofiar wypadków, a szczególnie dzieci. Ważne jest włączenie członków rodziny w proces wsparcia postępów u dzieci i pomocy psychologicznej, ponieważ rodzice mogą nieświadomie ograniczać dyskusję o traumie z powodu własnego cierpienia lub chęci ochrony dziecka^[6].

FUNDACJA POMOCY POSZKODOWANYM W OPERACJACH POKOJOWYCH *SERVI PACIS*

Historia udziału żołnierzy Wojska Polskiego, policjantów oraz ekspertów cywilnych w operacjach i misjach pokojowych różnych organizacji międzynarodowych sięga 1953 r. Wtedy to po raz pierwsi żołnierze i cywilni specjaliści wyjechali do Korei uczestnicząc w Międzynarodowej Komisji Nadzoru i Kontroli na 38 równoleżniku. Przez następne siedemdziesiąt lat żołnierz Polski był m.in. nad Kanałem Sueskim (UNEF II), na Wzgórzach Golan (UNDOF – do dzisiaj), na pograniczu kuwejcko-irackim (UNIKOM), w Kambodży (UNTAC), Namibii (UNTAG), następnie w Afganistanie (2001-2012) i Iraku (2002-2011)^[7].

W każdej z tych misji i operacji towarzyszył i nadal towarzyszy wysoki stopień zagrożenia utraty zdrowia i życia m.in. poprzez stan ciągłego zagrożenia napięcia psychicznego.

^[6] Ray SL, Vanstone M. The impact of PTSD on veterans' family relationships: An interpretative phenomenological inquiry. *Int J Nurs Stud.* 2009;46(6):838-847. doi:10.1016/j.ijnurstu.2009.01.002

^[7] Więcej: Marcinkowski Cz., Rola i miejsce fundacji *Servi Pacis* w systemie pomocy żołnierzom poszkodowanym w operacjach pokojowych [w:] *Człowiek ponad wszystko*, red. Łuniewska M., Goluch R. MON/DWIPO.

FUNDACJA *SERVI PACIS* W OBSZARZE WSPARCIA DZIECI W STRESIE POURAZOWYM

Cele statutowe Fundacji *Servi Pacis* zostały określone w następujących punktach statutu:

- niesienie pomocy poszkodowanym oraz ich rodzinom w postaci i formie najbardziej, uwzględniając przy tym specyfikę i indywidualne potrzeby;
- wspieranie poszkodowanych i ich rodzin, którzy znajdują się w ciężkiej sytuacji materialnej poprzez udzielanie jednorazowej lub okresowej pomocy, w tym również zakup przedmiotów materialnych, takich jak: protezy, leki, środki transportu itp.;
- udział w refundacji kosztów leczenia specjalistycznego poszkodowanych, o ile koszty te przekraczają limity ustalone zakresami ubezpieczenia;
- udział w refundacji kosztów niezbędnej opieki socjalnej nad samotnymi inwalidami I grupy, których inwalidztwo powstało w czasie pełnienia służby Polskich Kontyngentach Wojskowych;
- fundowanie stypendiów na rzecz dzieci uczestników operacji pokojowych, którzy utracili życie w czasie wykonywania zadań mandatowych^[8].

W dniu 24 września 2004 roku Zarząd Fundacji zawarł Porozumienie o Współpracy z Ministrem Obrony Narodowej. W ramach tego dokumentu Fundacja zadeklarowała zaangażowanie w następujące obszary działań:

1. Wsparcie dla osób poszkodowanych w wojskowych operacjach pokojowych poza granicami Rzeczypospolitej Polskiej oraz ich rodzin: Działalność ta obejmuje świadczenie pomocy materialnej, rehabilitacyjnej oraz psychologicznej.
2. Gromadzenie środków finansowych na rzecz realizacji celów statutowych: Fundacja koncentruje się na pozyskiwaniu funduszy niezbędnych do efektywnego prowadzenia swojej misji.

^[8] Marcinkowski Cz., Fundacja pomocy żołnierzom poszkodowanym w misjach pokojowych *Servi Pacis*, ZKRP i BWP, 8/2006 s.28.

Rys. 2. Informacja dla darczyńców Fundacji

STYPENDIA FUNDACJI SERVI PACIS

Zarząd Fundacji Pomocy Poszkodowanym w Wojskowych Operacjach Pokojowych poza Granicami Polski oraz Ich Rodzinom „Servi Pacis”, uwzględniając swoje trzyletnie doświadczenie oraz zapotrzebowanie społeczne wyrażane licznymi zapytaniami, podjął inicjatywę zwiększenia liczby stypendiów przyznawanych dla dzieci i młodzieży szkolnej.

Dlatego też oczekujemy na zgłoszenia kandydatów – dzieci żołnierzy-uczestników operacji pokojowych i międzynarodowych potrzebujących pomocy finansowej.

Aby otrzymać pomoc w postaci stypendium na jeden rok szkolny, należy przesłać na adres fundacji kserokopie (lub oryginały) następujących dokumentów:

- o udziale rodzica (opiekuna) w misji (operacji) pokojowej;
- o dochodach przypadających na jednego członka rodziny;
- ostatniego świadectwa szkolnego;
- opinii ucznia (charakterystykę) ze szkoły.

Komplet dokumentów należy przesłać do 1 września 2007 r. na adres fundacji. Stypendia zostaną przyznane podczas wrześniowego posiedzenia zarządu fundacji i ogłoszone na stronie internetowej fundacji. Wielkość stypendiów będzie uzależniona od liczby złożonych wniosków.

Sponsorem medialnym akcji zostaje „Polska Zbrojna”.

PODZIĘKOWANIE

Zarząd Fundacji „Servi Pacis” pragnie tą drogą serdecznie i gorąco podziękować wszystkim darczyńcom, którzy przekazali na rzecz realizacji jej statutowych zadań dar w postaci kwoty równoważnej 1 proc. odpisu od wymiaru podatku dochodowego za rok 2006.

Już trzeci rok mogli Państwo ofiarować nam swoje pieniądze, które posłużą wsparciu żołnierzy rannych podczas operacji pokojowych i międzynarodowych, oraz ich rodzin.

Szczególnie gorąco pragniemy podziękować za okazane wsparcie ze strony ministra obrony narodowej Pana Aleksandra Szczygło oraz podsekretarza stanu w MON – Pana Jacka Kotasa.

W tegorocznej akcji przekazywania 1 proc. podatku dochodowego za rok 2006 nasza fundacja pozyskała 30 549 zł, a lista darczyńców obejmuje 231 nazwisk. Wszystkim prześlemy podziękowania.

Jednocześnie zapewniamy, że uzyskana kwota zostanie w całości wykorzystana na udzielenie wsparcia poszkodowanym i ich rodzinom.

sekretarz zarządu Czesław
Marcinkowski
prezes zarządu Jerzy Bielecki

nr 28/2007

Źródło: Polska Zbrojna nr 27(545)/2007.

W celu pozyskania niezbędnych środków finansowych, Zarząd Fundacji prowadził zorganizowaną kampanię apelującą do potencjalnych donatorów. Wykorzystywano różnorodne kanały komunikacji, w tym media masowe oraz kontakty osobiste i służbowe. Jednocześnie, w odpowiedzi na uzyskane wsparcie, Fundacja systematycznie wyrażała podziękowania (por. Ryc. 1).

W organizacji pracy Zarządu Fundacji przyjęto trzy kluczowe zasady operacyjne, które przyczyniły się do efektywnego rozwiązywania napotykaných wyzwań:

- Kolegialność: Podejmowanie decyzji w drodze konsensusu.
- Rzeczowość: Koncentracja na meritem problemów i dążenie do ich obiektywnego rozwiązania.
- Praktyczność: Skupienie na wdrażaniu rozwiązań charakteryzujących się wysoką użytecznością i skutecznością.

SPECYFICZNE REZULTATY INTERWENCJI WSPIERAJĄCYCH

W trakcie kilkuletniej działalności Fundacji *Servi Pacis* członkowie organizacji zaobserwowali występowanie przypadków stresu wśród dzieci. Należy jednak zauważyć, że w latach 2002–2008 zagadnienie stresu dziecięcego rzadko było podejmowane w dyskursie publicznym, a ewentualne próby jego omawiania spotykały się z wyraźną rezerwą. Szczególnie problematyka stresu pourazowego pozostawała w tym okresie marginalizowana i konsekwentnie pomijana w analizach oraz działaniach interwencyjnych.

Na podstawie statutu Fundacji *Servi Pacis*, Regulaminu Pracy Zarządu Fundacji (z dn. 21 marca 2004 roku) oraz dokumentu pt. Ogólne Zasady Niesienia Pomocy Finansowej i Rzeczowej Osobom Poszkodowanym w Wojskowych Operacjach Pokojowych (27 maja 2003 roku) zrealizowane zostało szereg przedsięwzięć i inicjatyw dla poszkodowanych, ich rodzin i oczywiście ich dla dzieci, w tym:

- przyznała pomoc finansową dla 15 osób na sumę 28 000 zł, tak z misji ONZ, jak i z PKW w Siłach Stabilizacyjnych MND CS (Multinational Division Central-South – Irak);
- partycypowała w dofinansowaniu protezy dla byłego żołnierza UNEF II na kwotę 2500 zł;
- pomogła w częściowym sfinansowaniu dostosowania domu do potrzeb inwalidy wojskowego poszkodowanego w UNPROFOR kwotą 2000 zł;
- konsultowała trzy sprawy dotyczące problemów medycznych, w tym dwie ze sfery zdrowia psychicznego;

- podjęła wspólnie z 18 bdsz (Bielsko-Biała) i Zakładami Cukierniczymi (Racibórz) akcję pozyskania paczek ze słodyczy amina Nowy 2005 Rok dla dzieci żołnierzy poszkodowanych w operacjach pokojowych i stabilizacyjnych;
- przyznano dwa stypendia dla dzieci (bliźniaczki) żołnierza poległego w Iraku;
- każdorazowo w kontaktach Zespołu Szybkiej Pomocy Psychologicznej z rodzinami poszkodowanych padały pytania o pomoc niezbędną dla dzieci. W zdecydowanej masie potrzeb pytano o pomoc pieniężną na książki, odzież, wakacje.

TAB. 1. Stypendia przyznane dla dzieci żołnierzy poszkodowanych i poległych (2005 – 2006)

Kiedy	Ilość stypendiów	Suma	Uwagi
2005	12	11 500	
2006	12	12 000	
2007	5	4 500	

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Fundacji opublikowanych w mediach

Umiarkowane sukcesy osiągnięte na wstępnym etapie działań mających na celu przeciwdziałanie stresowi wśród dzieci żołnierzy były związane z ograniczonymi środkami finansowymi, jakimi dysponowała Fundacja.

PODSUMOWANIE

Na podstawie zaprezentowanego materiału można określić miejsce Fundacji *Servi Pacis* w systemie pomocowym Wojska Polskiego w przestrzeni pomiędzy szerokim kręgiem osób potrzebujących tej pomocy, a formalną, zinstytucjonalizowaną strukturą wojskową.

Fundacja *Servi Pacis* była w tym czasie pierwszym projektem obejmującym pomocą rodziny żołnierzy poszkodowanych i poległych w poza granicami państwa. Wiele z funkcji pomocowych przejęło Centrum Weterana Działań Poza Granicami Państwa – struktura podporządkowana MON.

Trzeba zwrócić uwagę, że o przeżywaniu stresu i potrzebie pomocy w jego przezwyciężeniu (pokonaniu) niechętnie mówiono w rozmowach z obcymi, a chcących pomóc. Sytuacja nieco się zmieniła z chwilą powołania Kliniki Stresu Bojowego w strukturach Wojskowego Instytutu Medycznego w Warszawie^[9].

BIBLIOGRAFIA

- Dyregrov, A., Yule, W. (2005). A review of PTSD in children. *Child Adolesc Ment Health*. 2005;11(4):176-184. doi:10.1111/j.1475-3588.2005.00384.x
- Ellis, L., Hoskin, A.W., Ratnasingam, M. (2018). Mental Health/Illness and Symptomology, [w:] *Handbook of Social Status Correlates*, Chapter 7, Academic Press, s. 175-198, doi.org/10.1016/B978-0-12-805371-3.00007-8.
- Klonowska-Senderska, I.(2010). Komunikacja w sytuacjach kryzysowych (cz. 2), *Kwartalnik Policyjny*, Nr 1/2010, Centrum Szkolenia Policji Legionowo.
- Liberacki, M. (2025). Problematyka stresu bojowego żołnierzy kontyngentu w Afganistanie, *Kwartalnik Bellona* 4/2025.
- Madejski, M., Szlagura, W., Patoka, J., Potracki, F., Głowacka, E., Jabłońska, I. (2006). Psychologiczne przygotowanie żołnierzy – uczestników misji poza granicami kraju, *MON/DWIPO*, Warszawa.
- Marcinkowski, Cz. Rola i miejsce fundacji *Servi Pacis* w systemie pomocy żołnierzom poszkodowanym w operacjach pokojowych [w] *Człowiek ponad wszystko*, red. Łuniewska M., Goluch R. *MON/DWIPO*.
- Marcinkowski, Cz. (2006). Fundacja pomocy żołnierzom poszkodowanym w misjach pokojowych *Servi Pacis*, *ZKRP i BWP*, 8/2006 s.28.
- Ray ,S.L., Vanstone, M. (2009). The impact of PTSD on veterans' family relationships: An interpretative phenomenological inquiry. *Int J Nurs Stud*. 46(6):838-847. doi:10.1016/j.ijnurstu.2009.01.002

CZASOPISMA

Polska Zbrojna nr 39/2004, 10/2007,13/2007, 27/2007, 28/2007.
Wojska Lądowe nr 15/2004, 4/2006, 8/2005.

^[9] Żołnierze poszkodowani w misjach poza granicami państwa, uczestniczący w terapii antystresowej, dzielili się swoimi doświadczeniami o przeżywaniu stresu przez rodziny, w tym i dzieci.